

SUN'IY INTELLEKT XAVFI VA UNING INSONIYAT ISTIQBOLIGA TA'SIRI

Abduhalilov Yunusali Hasanboy o'g'li

Namangan shahar 2-son Politekniumi

maxsus fan o'qituvchisi

Mutaxassisligi: axborot tizimlari texnologiyalari

(tarmoqlar va sohalar bo'yicha)

Annotatsiya: Mazkur maqolada sun'iy intellektning rivojlanishi bilan bog'liq xavf-xatarlar, ularning turlari, sabablari va ehtimoliy oqibatlarini ko'rib chiqiladi. Shuningdek, global miqyosda olib borilayotgan tadqiqotlar, xavfsizlik choralari va sun'iy intellektni mas'uliyat bilan boshqarish zarurati haqida so'z yuritiladi. Maqola texnologik taraqqiyot fonida insoniyatning axloqiy, huquqiy va ijtimoiy muammolar oldida qanday turishini ochib beradi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt xavfsizlik texnologik nazorat axloqiy mas'uliyat boshqaruv algoritmlar global tahdid etik muammolar

Kirish

So'nggi yillarda sun'iy intellekt sohasidagi yutuqlar hayratomuz sur'atlar bilan ortib bormoqda. Bu texnologiya inson faoliyatining deyarli barcha sohalariga kirib borib, hayotni yengillashtirish, qaror qabul qilish, ishlab chiqarish va sog'liqni saqlash sohalarida inqilobiy o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Shu bilan birga, sun'iy intellektning nazoratsiz rivojlanishi insoniyatga jiddiy xavf tug'dirishi mumkinligi haqidagi xavotirlar tobora kuchaymoqda. Texnologiya olimlari va mutafakkirlari bu tahdidni global miqyosdagi yangi sinovlardan biri deb hisoblashmoqda. Ayniqsa, mustaqil qaror qabul qiladigan tizimlar, inson aralashuvisiz ishlaydigan algoritmlar va qurolli intellektual tizimlar xavotir uyg'otmoqda.

Sun'iy intellekt xavfi deganda texnologiya tomonidan yuzaga kelishi mumkin bo'lgan salbiy natijalar, ijtimoiy beqarorlik, axborot manipulatsiyasi, inson mehnatining qadrsizlanishi, shaxsiy hayot daxlsizligining buzilishi va global nazorat

tizimlarining paydo bo'lishi kabi holatlar tushuniladi. Xususan, algoritmlarning shaffof emasligi, qaror qabul qilishdagi diskriminatsion xatoliklar, noto'g'ri ma'lumotlar asosida avtomatlashtirilgan tizimlar ishlashi turli ijtimoiy adolatsizliklarga olib kelmoqda. Yana bir dolzarb masala — bu qurolli sun'iy intellekt tizimlarining rivojlanishi. Ular inson aralashuvisiz nishonni tanlash va yo'q qilish qobiliyatiga ega bo'lmoqda. Bu esa xalqaro huquq va etik me'yorlarga ziddir.

Sun'iy intellekt asosida ishlab chiqilgan yuzni tanish, ovozni aniqlash, harakatni bashorat qilish kabi tizimlar xavfsizlikni oshirish bilan birga, odamlarning shaxsiy erkinligini cheklashi, nazorat ostida saqlanish holatini kuchaytirishi mumkin. Bunday tizimlar ba'zida siyosiy maqsadlarda noto'g'ri foydalanilishi, repressiv rejimlar tomonidan fuqarolarni bostirish vositasi sifatida ishlatilishi ehtimoli yuqori. Bundan tashqari, dezinformatsiya va feyk xabarlarni tarqatishda sun'iy intellekt asosidagi til modellarining suiiste'mol qilinishi ham ijtimoiy muhitga zarar yetkazmoqda. Yaqinda o'tkazilgan bir nechta tadqiqotlarda sun'iy intellekt yordamida tayyorlangan yolg'on xabarlar odamlar orasida haqiqatdan ko'ra tezroq va kengroq tarqalishi aniqlangan.

Boshqa bir muammo — bu iqtisodiy tengsizlikning kuchayishi. Sun'iy intellekt tizimlarini ishlab chiqayotgan texnologik kompaniyalar butun dunyoda kuchli resurs va axborot ustunligiga ega bo'lmoqda. Bu esa raqobatga asoslangan iqtisodiy tizimda muvozanatni buzishi, kichik davlatlar yoki kompaniyalarni texnologik jihatdan mustaqil bo'lish imkonidan mahrum qilishi mumkin. Bundan tashqari, odam mehnatini avtomatlashtirish orqali robotlashtirish jarayonlari millionlab kishilarning ish o'rnini xavf ostida qoldirmoqda.

Sun'iy intellekt xavflarini bartaraf etish uchun bir necha asosiy yondashuvlar mavjud. Ular ichida eng muhimi — axloqiy, huquqiy va texnik normalar asosida global nazorat mexanizmlarini yaratishdir. Sun'iy intellekt algoritmlarining shaffofligi, izohlanadigan qaror qabul qilish tizimlari, inson ishtirokini saqlash va “avariya to'xtatgich” kabi xavfsizlik mexanizmlarini ishlab chiqish dolzarb masalaga aylangan. Yevropa Ittifoqi, AQSh, Xitoy kabi davlatlar sun'iy intellektni tartibga

soluvchi qonunlar ishlab chiqmoqda. Shuningdek, BMT va boshqa xalqaro tashkilotlar bu borada umumiy etik kodeks va xavfsizlik standartlari ustida ishlamoqda.

Sun'iy intellekt xavflarining shakllari

Sun'iy intellekt xavfi bir necha yo'nalishda namoyon bo'ladi: texnik xavf, iqtisodiy va ijtimoiy xavf, siyosiy xavf hamda ekzistensial — ya'ni insoniyat kelajagiga tahdid soluvchi xavf.

Texnik xavf — bu tizimlar noto'g'ri ishlashi, xatoliklar yoki noto'g'ri ma'lumotlarga asosanib qarorlar qabul qilishi natijasida yuzaga keladigan oqibatlardir. Masalan, tibbiyotda noto'g'ri tashxis qo'yuvchi sun'iy intellekt algoritmi inson salomatligiga zarar yetkazishi mumkin. Avtomatik boshqaruv tizimlari (masalan, haydovchisiz avtomobillar) noto'g'ri signalga javob berib, halokatga sabab bo'lishi mumkin.

Iqtisodiy xavf — bu ishchi o'rinlarining qisqarishi va robotlashtirish natijasida yuzaga keladigan tengsizlikdir. Avval insonlar bajargan ko'plab vazifalarni endi sun'iy intellekt tizimlari tezroq, aniqroq va arzonroq bajarayotgani sababli ko'plab sohalarda odam mehnatiga talab kamaymoqda. Bu esa mehnat bozori transformatsiyasini talab qiladi.

Ijtimoiy xavf esa shaxsiy hayot daxlsizligi, fuqarolarning erkin fikrlash huquqlari, axborot manipulatsiyasi, diskriminatsion algoritmlar va sun'iy ijtimoiy nazorat tizimlari bilan bog'liq. Bugungi kunda ayrim davlatlarda yuzni aniqlovchi algoritmlar orqali fuqarolar doimiy kuzatuv ostida saqlanmoqda. Bu holat odamlarning erkinligi va psixologik holatiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Siyosiy xavf esa axborot urushi, saylovlarga aralashish, soxta xabarlar ishlab chiqarish va tarqatish orqali jamiyatni manipulyatsiya qilishda ko'zga tashlanmoqda. Masalan, sun'iy intellekt yordamida tayyorlangan “deepfake” videolar siyosiy figuralar haqida yolg'on tasvirlar yaratib, jamoatchilikni chalg'itishi mumkin. Bu esa demokratiya, axborot ishonchliligi va fuqarolik ishtirokini zaiflashtiradi.

Ekzistensial xavf va nazorat muammosi

Eng xavfli jihatlardan biri — bu ekzistensial xavf, ya’ni insoniyatga taalluqli kelajakda sun’iy intellekt o’z nazoratidan chiqib ketish ehtimolidir. Bu masalaga olimlar tobora jiddiy e’tibor qaratmoqda. Mashhur tadqiqotchi olimlardan biri Nik Bostrom bu holatni “superintellektning isyon qilish ehtimoli” deb atagan. Unga ko’ra, agar sun’iy intellekt inson aqlini oshib ketsa va o’zini o’zi rivojlantirish imkoniga ega bo’lsa, uni to’xtatish imkonsiz bo’lib qoladi.

Bunday tahdidlarni cheklash uchun “AI alignment” deb ataluvchi yo’nalish rivojlanmoqda. Bu yo’nalish sun’iy intellekt maqsadlarini insoniy qadriyatlar bilan uyg’unlashtirishga intiladi. Biroq, bu juda murakkab muammo, chunki hatto insonlarning o’zida universal axloqiy me’yorlar mavjud emas. Bundan tashqari, kuchli sun’iy intellekt o’zini saqlab qolish va resurslar uchun kurashish instinktlariga ega bo’lishi mumkin, bu esa u bilan raqobatni keskinlashtiradi.

Sun’iy intellektga qarshi global yondashuvlar

Bugungi kunda ko’plab xalqaro tashkilotlar va davlatlar sun’iy intellekt xavfini kamaytirish uchun turli tashabbuslarni ilgari surmoqda. Misol uchun, Yevropa Ittifoqi “AI Act” deb ataluvchi qonun loyihasini ishlab chiqdi. Bu qonun xavf darajasiga qarab sun’iy intellekt tizimlarini tasniflaydi va har bir kategoriya uchun maxsus talablar belgilaydi.

BMT esa sun’iy intellektni etik va huquqiy jihatdan boshqarishga doir universal qoidalar ishlab chiqishga harakat qilmoqda. Shu bilan birga, dunyodagi eng yirik texnologik kompaniyalar — OpenAI, Google DeepMind, Meta va Microsoft — sun’iy intellekt xavfsizligini tadqiq qilish markazlarini ochishgan. Ular ochiq kodli, izohlanadigan va izchil algoritmlar yaratishga intilishmoqda.

Axloqiy va falsafiy qarashlar

Sun’iy intellekt atrofidagi xavflar faqat texnik masala emas, balki chuqur axloqiy va falsafiy muammodir. Masalan, quyidagi savollar doimo ochiq qolmoqda:

- ✓ Insoniyat sun’iy ongga qanday huquqlar berishi kerak?
- ✓ Sun’iy intellekt noto’g’ri qaror qabul qilsa, kim javobgar bo’ladi?

✓ Inson bilan sun'iy intellekt o'rtasidagi tafovutni qanday aniqlash mumkin?

Bu savollar hanuzgacha global ilmiy doiralar va falsafiy anjumanlarda dolzarb bo'lib qolmoqda.

Sun'iy intellekt va axborot xavfsizligi

Bugungi global raqamli muhitda sun'iy intellekt kiberxavfsizlik sohasida ikkiyoqlama rol o'ynamoqda. Bir tomondan, u tizimlarni himoya qilish, tahdidlarni oldindan aniqlash va zararli harakatlarni bashorat qilish uchun ishlatilmoqda. Ikkinchi tomondan esa, aynan sun'iy intellekt texnologiyalari orqali avtomatlashtirilgan kiberhujumlar, “phishing” xatlari, soxta ma'lumotlar tarqatish kampaniyalari kuchaymoqda. Ayniqsa, “AI-powered malware” — ya'ni sun'iy intellekt yordamida moslashuvchan viruslar yaratish texnologiyasi xavfni yanada oshiradi. Bu jarayon sun'iy intellektni nazorat qilishdagi murakkabliklarni yanada chuqurlashtiradi, chunki bu texnologiyalar real vaqt rejimida o'zini o'zgartirib, aniqlashni qiyinlashtiradi.

Sun'iy intellekt va ong masalasi

Sun'iy intellektning yanada rivojlanishi bilan “sun'iy ong” masalasi ham falsafiy va texnik jihatdan dolzarb mavzuga aylandi. Hozircha mavjud tizimlar anglash, hissiyot, maqsad va ongga ega emas, balki ularga ma'lumotlar asosida oldindan belgilangan algoritmlar orqali ishlov beriladi. Biroq, kuchli sun'iy intellekt — ya'ni AGI (Artificial General Intelligence) ga erishish holatida mashinalar inson darajasida yoki undan yuqori fikrlay olish imkoniga ega bo'ladi. Bu esa ularning harakatlarini bashorat qilish va boshqarish imkoniyatlarini cheklaydi. Ayni paytda, bu yo'nalishda ko'plab laboratoriyalar sinovdan o'tkazayotgan tizimlar mavjud, ammo sun'iy ongni yaratishning etik oqibatlarini hali chuqur o'rganilmagan.

Ijtimoiy muvozanat va inson huquqlari tahdidi

Sun'iy intellekt asosida ishlovchi tizimlarning keng joriy etilishi ijtimoiy muvozanatga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Masalan, algoritmlar asosida qaror qabul qiluvchi tizimlar kredit olish, ishga qabul qilinish, sud qarorlarini prognoz qilish kabi sohalarda shaxsiy xatolarga olib kelmoqda. AI algoritmlari insonlar tomonidan

yozilgan tarixiy, madaniy va gender stereotiplarga asoslangan ma'lumotlar bilan mashq qilgani sababli, ular noto'g'ri qarorlar chiqarishga moyil bo'lmoqda. Bu esa inson huquqlarining buzilishiga olib keladi. Ayniqsa, zaif guruhlar — ayollar, ozchilik millatlar va nogironlar — bu algoritmik diskriminatsiyadan eng ko'p aziyat chekmoqda.

Xulosa

Sun'iy intellekt insoniyat taraqqiyoti uchun ulkan imkoniyatlar yaratmoqda. Ammo bu imkoniyatlar bilan birga jiddiy xavf-xatarlar ham kelmoqda. Texnologiya yutuqlarini faqat foyda uchun emas, balki mas'uliyatli, nazorat ostida va etik qadriyatlarga asoslangan holda qo'llash zarur. Bu borada hukumatlar, texnologik kompaniyalar, fuqarolik jamiyati va ilmiy doiralar birgalikda harakat qilishi lozim. Aks holda, insoniyat o'z yaratuvchisiga nazoratni boy bergan sun'iy ong tahdidiga duch kelishi mumkin. Demak, bu sohada xavfsizlik va mas'uliyat birinchi o'rinda turmog'i zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Tegmark M. "Life 3.0: Being Human in the Age of Artificial Intelligence"
- 2.Bostrom N. "Superintelligence: Paths, Dangers, Strategies"
- 3.Russell S. "Human Compatible: Artificial Intelligence and the Problem of Control"OECD AI Principles – oecd.org
- 4.UNESCO Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence
- 5.Nature, Science va MIT Technology Review ilmiy jurnallari maqolalari